

УДК 316.334.2:796(477)

ДЕФОРМАЦІЇ В РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ІНСТИТУТУ СПОРТУ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ВИХОДУ З КРИЗИ ПЕРЕХІДНОГО ПЕРІОДУ

О. М. Кириленко

*Київський національний університет ім. Т.Шевченка,
вул. Володимирська 60, м. Київ, 01033, Україна,
olesya_kirilenko@mail.ru*

Інституціональний розвиток спорту в Україні показує низку протиріч та деформацій, які є як результатом впливу міжнародного спортивного руху, так і проявом кризового характеру пострадянських трансформацій. У статті розглянуто такі гострі проблеми сучасного спорту як абсолютизація цінності високих спортивних досягнень, ризику для здоров'я спортсменів високого класу, проблема вживання ними допінгів, агресивність та корупція. Водночас до деформацій українського спорту можна віднести зниження рівня спортивної активності населення, посилення нерівності у доступі до спортивно-оздоровчих послуг, що є негативним фактором для здоров'я населення країни.

Ключові слова: спортивна культура, соціальний інститут спорту, фізичне виховання, спорт вищих досягнень, масовий спорт, деформації в розвитку спорту, допінги в спорті, агресивність у спорті, корупція у спорті, нерівний доступ до спортивно-оздоровчих занять та послуг .

Цінності спортивної культури в сучасних умовах розгортаються в трьох площинах – 1) цінності зростання спортивної майстерності та досягнення високих спортивних результатів, 2) відпочинок, дозвілля та розваги, 3) відновлення та покращення здоров'я населення [1].

Розвиток спорту в останні 50 років призвів до парадоксальної ситуації – спортивна діяльність атлетів високого класу не передбачає збереження та покращення їхнього здоров'я, а навпаки – спрямована на максимальне використання його для досягнення високих спортивних результатів. Спорт такого рівня несе в собі дуже значні загрози для здоров'я спортсменів. Ці ризики певною мірою виправдовуються повагою з боку суспільства до спортсменів, що досягли високої спортивної майстерності та демонструють надзвичайні фізичні та психічні можливості. Але основною причиною цього феномену є висока оплата виступів та перемог спортсменів на змаганнях.

Авторитет елітних спортсменів підтримується державними та економічними інститутами сучасного суспільства, оскільки спорт дає можливість впливати на формування національної ідентичності через почуття гордості за спортсменів, співвітчизників, що представляють країну на світових спортивних змаганнях та підвищують

престиж країни своїми перемогами. Спортивна індустрія та спортивний шоу-бізнес став значним та динамічно зростаючим сектором сучасної економіки. Оскільки спорт виступає потужним джерелом прибутків, то це робить спортивну кар'єру престижною та економічно привабливою [2].

Аналіз соціальних трансформацій спорту в останні 50 – 60 років дає змогу зробити висновок про те, що його професіоналізація та комерціалізація призвели до зміщення цінності здоров'я та оздоровлення на периферію інституціонального функціонування спорту. Це стосується більшості країн світу, в тому числі України. Такий процес суперечить основним положенням національних нормативно-правових документів, в яких збереження та покращення здоров'я населення визначено як основне завдання розвитку сфери [3].

Процеси політизації та бюрократизації сфери спорту, а також розповсюдження масової культури та культури, в якій спортивна культура активно задіяна, призвели до посилення старих та розвитку нових протиріч і деформацій у розвитку сучасного спорту та фізичного виховання.

Усі ці процеси знаходяться у фокусі наукового аналізу, соціологічних досліджень зокрема. Особливої уваги заслуговують протиріччя функціонування інституту спорту в Україні, що пов'язані з його постсоціалістичними трансформаціями. За таких умов стає актуальним всебічний науковий аналіз проявів деформацій в розвитку сучасного спорту, визначення їх причин та факторів, а також пошук та реалізація системи заходів з метою їх подолання.

У цій статті автор ставить за **мету** розглянути проблему деформацій у розвитку сфери спорту в Україні на сучасному етапі. Для цього автору треба вирішити такі **завдання**:

1. Розглянути основні прояви та причини деформацій сучасного розвитку спортивної сфери в Україні.
2. Визначити основні напрями та шляхи подолання деформацій у функціонуванні інституту спорту на етапі виходу з кризи перехідного періоду розвитку українського суспільства.

Трансформації – це глибокі, якісні зміни конструктивної або деструктивної спрямованості, що викликають в об'єкті структурні, функціональні та інші зміни принципового, корінного змісту. *Соціальна трансформація* – категорія, що описує процес переходу від одного стану якісної визначеності соціальної системи певного рівня організації до іншої соціальної якості, тобто до іншої соціальної системи [4].

Соціальні трансформації в сучасному українському суспільстві висвітлено в роботах Є. Головахи, Н. Паніної, О. Куценко, М. Шульги, В. Ворони, А. Гриценко, С. Макеєва, Ю. Саєнко, Л. Сохань, І. Попової, А. Ручки, В. Судакова, С. Бабенко, І. Бекешкіної, Б. Нагорного, Л. Бевзенко, Н. Толстих, В. Щербини, Н. Цимбалюк, В. Хмелько, С. Оксамитної, Н. Лавриненко, Л. Сокурянської, Н. Победи та ін.

Складність і непередбачуваність розвитку постсоціалістичних суспільств, що трансформуються, пов'язані з поєднанням об'єктивних і суб'єктивних, геополітичних, інституційних та індивідуальних чинників, формальних і неформальних правил і процедур, що визначають соціальні зміни. Як зазначає Т. І. Заславська, на практиці

трансформація більшості посткомуністичних суспільств, принаймні на перших етапах, супроводжується не творенням, а руйнуванням [5, с. 92–94].

У результаті ліберальних реформ в Україні та інших пострадянських державах має місце такий прояв деформації соціальної сфери, як значна поляризація доходів громадян. Це не може не породжувати соціальну дезінтеграцію, напруженість і цілий спектр негативних соціальних явищ. У результаті перманентної кризи економічної та соціальної сфери розвиваються численні форми соціального неблагополуччя [6]. Особливу тривогу у фахівців викликають проблеми погіршення якості життя та стану здоров'я, зниження рівня соціального захисту населення, поширення у суспільстві шкідливих для здоров'я форм поведінки та споживання.

Треба зазначити, що входження українського суспільства в зону трансформацій пов'язане з наростанням інституційних дисфункцій, розвитку інституційної та соціальної дезінтеграції. Це є фактором посилення різних проявів деструктивних тенденцій, соціальної деконсолідації (руйнування соціальних зв'язків) і поширення соціальної апатії [7, 8]. З погляду провідних фахівців, що вивчають процеси соціальних трансформацій в постсоціалістичних країнах, трансформації соціальних інститутів, що набувають характеру деформацій, потребують нового концептуального їх розуміння та активних дій щодо їх подолання [9].

Проблема протиріч та деформацій в розвитку сучасного спорту знайшла відображення в роботах відомих західних соціологів спорту: Г. Леонарда, Дж. Лойя, Г. Сейджа, С. Ейтзена, Р. Вудса, С. Стівенсона, Д. Болла, Е. Даннінга, А. Вохла, Р. Беміша, Г. Стоуна, Р. Лапчика, А. Інхмана, А. Жемільки, Л. С'юене, Л. Веннера, С. Джексона, Е. Франке та ін. [10, 11, 12, 13, 14, 15, 16].

Актуальні проблеми сучасного спорту висвітлено в роботах таких відомих російських та українських дослідників проблем спорту як Л. Лубишева, В. Столяров, Л. Матвеев, С. Гуськов, Ф. Суслов, В. Філін, М. Візітей, Г. Апанасенко, Б. Кушка, Г. Ложкин та ін. [18, 17, 19, 20, 21].

Серед українських соціологів протиріччя та деформації сучасного спорту розглянуто в роботах В. Лукашука, Н. Цимбалюк, П. Артёмової, О. Філіпової та ін. [22, 23, 24].

Дослідження протиріч та деформацій розвитку сучасного українського спорту, критична оцінка тенденцій його розвитку є важливими для визначення оптимальних шляхів вдосконалення роботи всієї сфери фізичного виховання та спорту.

Соціальні трансформації та деформації в сфері сучасного українського спорту.

Соціальні зміни у функціонуванні спорту як соціального інституту в останні десятиліття мають складний та суперечливий характер.

Основні тенденції розвитку світового спорту такі:

- динамічне зростання кількості людей, залучених до діяльності у сфері спорту: спортсменів та спортивних фахівців (тренерів, інструкторів, вчителів, менеджерів), та спеціалістів суміжного зі спортом профілю (спортивних лікарів, спортивних журналістів, спортивних маркетологів та інші);
- поглиблення спортивної спеціалізації, професіоналізація спортивної діяльності;
- комерціалізація сфери спорту, бурхливий розвиток спортивної індустрії, спортивного шоу-бізнесу, ринку спортивних послуг;

- поширення змішаної, плюралістичної або інтегративної моделі організації та управління розвитком національних систем спорту (громадські організації, державне управління, приватний, комерційний сектор);
- зростання рівня доходів спортсменів високого класу та фахівців, що забезпечують їхню підготовку та виступи;
- процес омолодження спорту;
- зростання ризиків для здоров'я спортсменів унаслідок тренувальних та змагальних перевантажень, вживання допінгів, травм.
- поширення агресивної поведінки серед спортсменів та спортивних уболівальників (спортивних фанатів, футбольних хуліганів);
- розвиток міжнародної спортивної міграції, спортивного туризму;
- розвиток глобальної інтеграції в спорті та завдяки спорту;
- процес візуалізації, інформатизації та медіатизації сфери спортивних комунікацій.

У кожній країні спортивна культура має свою історію та особливості, однак при цьому національні системи спорту впродовж 20 століття розвивались під великим впливом міжнародного спортивного, насамперед, олімпійського руху. Міжнародний олімпійський комітет (МОК), створений в 1896 році, є провідною світовою спортивною організацією і на сучасному етапі включає 205 національних олімпійських комітетів (НОК). Це дає змогу вважати МОК одним із глобальних інститутів сучасності. До мережі олімпійських комітетів необхідно додати близько 80 Міжнародних спортивних федерацій з олімпійських та не олімпійських видів спорту (визнаних МОК), які взаємодіють та визначають зміст, напрями розвитку спорту за його видами в більшості країн світу. Треба зазначити те, що Олімпійські ігри за останні десятиліття перетворилися на прибутковий міжнародний проект, а МОК – на потужну прибуткову організацію.

Отже, можна виокремити дві групи деформацій у розвитку інституту спорту в Україні: перша їх група формується та розвивається під впливом світових, наднаціональних спортивних процесів, друга група деформацій є результатом національного розвитку, пов'язаного з пострадянськими соціальними трансформаціями.

Проблеми розвитку міжнародного спортивного руху.

Деформація спорту 1. Максималізація спортивних результатів: ризики для здоров'я.

Прагнення спортсменів, тренерів, спортивних організаторів до максимальних спортивних досягнень має велику ціну: фізичні та психічні перевантаження призводять до прискореного використання життєвих ресурсів спортсменів, інвалідності та скорочення тривалості життя видатних спортсменів. Дослідження здоров'я спортсменів високого класу доводять, що воно в більшості випадків характеризується станом, який отримав назву "синдром імунодефіциту спортсмена" [25]. Іншими словами, спорт вищих досягнень несе в собі великі ризики для здоров'я спортсменів.

Довготривалі та інтенсивні заняття спортом призводять до формування і специфічних рис характеру спортсмена високого класу (спортивного фанатизму, амбіціозності, егоцентризму, зухвалості, жорстокості, відокремленості тощо). Це значною мірою спричинене високим рівнем мотиваційної та конкурентної напруги в процесі спортив-

них змагань, підготовки до них. Тому спортивні відносини значною мірою насичені проявами протистояння, ворожості, агресивності, що часто призводить до порушень норм спортивної етики. Іншими словами, великий спорт стимулює розвиток специфічних професійних деформацій в особистості спортсмена [26, с. 22].

Деформація спорту 2. Вживання спортсменами допінгів.

Високі результати в сучасному спорті вийшли за межі природних можливостей людини та можуть бути досягнуті тільки за допомогою використання широкого спектра стимулюючих та підтримуючих засобів (ергогенні засоби), серед яких важливу роль має цілий ряд фармацевтичних препаратів. Їх визначили одним поняттям – допінг [27, 28]. Вживання допінгів є великою загрозою для здоров'я спортсменів: призводить до захворювань та інвалідності, може обірвати життя спортсмена [24, с.315].

Боротьба з вживанням допінгів у спорті почалась з 1960-х років. На Олімпіаді 1960 року в Римі на дистанції помер велосипедист Курт Йенсен з Данії, що вживав стимулюючі препарати. Спочатку була створена медична комісія Міжнародного олімпійського комітету (1967 рік), яка почала процедури допінг-контролю в 1968 році. З 1999 року почала діяльність Всесвітня антидопінгова агенція (WADA) [28]. Ця організація періодично затверджує уточнені та доповнені варіанти Антидопінгового кодексу. Цей кодекс визначає заборонені у спорті препарати та засоби стимулювання (11 груп препаратів та 3 методи стимулювання (посилання перенесення кисню, хімічні та фізичні маніпуляції, генний допінг)). Тільки одна з цих груп заборонених препаратів – анаболічні агенти – включає 70 його різновидів [30].

Допінг – винахід західних, цивілізованих країн. Почалось з того, що американські вчені рекомендували використання допінгів для відгодовування тварин. Перша країна, в якій стали систематично застосовувати допінг починаючи з 60-х років – США.

Вживання допінгів має однозначно негативні наслідки для здоров'я атлетів. Це переконливо показав у своєму унікальному дослідженні чеський професор Л.Шмідт. При розтині 780 спортсменів, які померли з різних причин, у 218 причиною смерті були злоякісні пухлини. Всі ці спортсмени приймали стероїди [29].

Заборона вживання допінгів примушує спортсменів приховувати їх застосування. Це призвело до поширення масових підкупів суддів, лікарів, та різних маніпуляцій, розрахованих на обман. Чим більша фінансова підтримка спортсмена, тим легше він проходить допінг-контроль. На думку фахівців, подібна ситуація є типовою майже для всіх міжнародних федерацій з різних видів спорту.

Отже, вживання спортсменами допінгів – дуже серйозна проблема сучасного спорту. Організація антидопінгового контролю потребує значних витрат на національному та міжнародному рівнях організації спортивних змагань, при цьому його ефективність залишається сумнівною. А головне, ця проблема продовжує процес дискредитації ідеалів та цінностей спортивної культури, її принципів чесної гри та цінності збереження здоров'я людини [31].

Деформація спорту 3. Агресивність та насильство в спорті.

Агресивність у сфері спорту має дві форми прояву – серед спортсменів та серед глядачів, уболівальників. Спортивна гра в деяких видах спорту включає елементи насильства в систему своїх правил. Це стосується боксу, боротьби, американського фут-

болу тощо. Конкуренція між спортсменами передбачає боротьбу за перемогу, кращий спортивний результат, високу їхню винагороду. В такому аспекті спорт є відображенням принципів та правил організації соціальних відносин, що також пов'язані з проявами конкуренції та насильства в різних формах (економічній, психічній, фізичній, політико-правовій та ін.). Однак, сучасні автори виокремлюють легітимізовані (узаконені) та нелегітимні (незаконні) форми насильства як у суспільстві, так і у спорті [32, с. 15–16]. Прояви агресивності в спорті в більшості випадків є порушеннями спортивних правил, але велика психологічна напруга спортивної боротьби та вживання препаратів стимулює агресивність у поведінці спортсменів. Основний фактор – це мотивація до максимальних спортивних досягнень, слави та винагороди.

Спортивні змагання неможливі без участі глядачів, уболівальників, шанувальників спортсменів. Атмосфера спортивної боротьби впливає на настрої та поведінку цих груп людей, активує агресивні настрої. Особливо це стосується тих видів спорту, що безпосередньо включають елементи насильства – бокс, боротьба, а також ігрові види – футбол, американський футбол, регбі та ін.

У певних видах спорту, насамперед, футболі, а також бейсболі, регбі, хокеї та інших, сформувались великі глядацькі аудиторії, найбільш активні з яких об'єднуються у групи так званих спортивних фанів. Це групи уболівальників, які регулярно відвідують спортивні змагання, активно демонструють свою приналежність до фанатів певної спортивної команди за допомогою спортивної атрибутики, різних форм рухової та звукової підтримки своєї улюбленої команди під час змагань і поза ними.

Атрибутом культури спортивних фанів є вживання алкоголю, наркотичних речовин. Стан азарту, фанатичне відстоювання своєї улюбленої команди уболівальника часто призводять до втрати контролю над своєю поведінкою – групових бійок, руйнування матеріальних цінностей під час змагань, поза змаганнями або після змагань. Це, безумовно, є проявами асоціальної, девіантної поведінки негативної спрямованості [33].

Визначення “футбольні хулігани” з 1950-х років увійшло в історію спортивного руху разом з трагедіями, коли унаслідок сутичок між футбольними фанатами загинули люди. Так у 1985 році загинуло 39 уболівальників під час фіналу Кубка європейських чемпіонів у Брюсселі, коли перед початком гри між італійським “Ювентусом” та англійським “Ліверпулем” виникла кривава бійка [34].

Від насильства у спорті страждають не тільки представники фан-груп, а й звичайні глядачі спортивних змагань. У 1989 році сталася трагедія в Англії на стадіоні “Хіллсборо” (Шеффілд) під час Кубка Англії з футболу – внаслідок тисняви загинуло 96 і отримали поранення 700 уболівальників. [35].

В Україні є декілька угруповань футбольних фанатів з різних міст, які перебувають у стані відкритої війни між собою. Наприклад, уболівальники київського “Динамо”, дніпропетровського “Дніпра” і львівських “Карпат” протистоять шанувальникам столичного “Арсеналу”, одеського “Чорноморця” і запорізького “Металурга”. Між фанами часто відбуваються спонтанні та заплановані бійки [36].

Підтримка порядку під час проведення матчів у сучасних умовах вимагає значних витрат та зусиль з боку правоохоронних органів. Так, представники правоохоронних органів стверджують, що до Євро-2012 створять картотеку хуліганів і не дозволять під

час чемпіонату буянити. Але самі фанати вважають, що серед уболівальників з Європи хтось захоче взяти участь у бійках і вони знайдуть можливість для цього [37].

Деформація спорту 4. Спорт та реклама слабоалкогольних напоїв.

Реклама пива з боку відомих спортсменів, футбольних команд викликає гостру критику з боку науковців та журналістів.

Всеукраїнська громадська організація “Телеглядацька асоціація батьків України” звернулася до виробника пива торгівельної марки “Оболонь” з вимогою відкликати з ефіру українських телеканалів рекламні ролики пива зі слоганом “Футбол без пива – не футбол”. У їхній заяві було сказано: “З огляду на те, що, за даними Всесвітньої організації здоров’я, Україна у 2008 році посіла перше місце в Європі за рівнем дитячого алкоголізму, батьки вважають крайньою соціальною безвідповідальністю твердження, яке міститься у телевізійних роликах ТМ «Оболонь»” [38].

Упродовж останніх років до рекламних компаній пива долучились відомі українські спортсмени – боксери брати Віталій та Володимир Кличко (“Чернігівське” пиво), футболіст Андрій Шевченко (пиво “Оболонь”) [39, 40].

Як зауважує у своїй статті “Футбол без пива” журналіст Ігор Левенштейн: “Спорт і алкоголь – дивна компанія. Тут може бути тільки одна легітимна точка дотику – коли частина прибутку алкогольних королів йде на підтримку спорту в порядку часткової компенсації суспільству за шкоду для здоров’я споживачів їхньої продукції” [41].

Це питання має вирішуватись однозначно – спорт має пропагувати тільки здоровий спосіб життя.

Деформація спорту 5. Корупція в спорті.

Спорт упродовж своєї історії розвитку демонструє адаптовані до своєї системи форми корупції, зловживань та правопорушень. Це проявляється в незаконному отриманні спортсменами грошей, цінних паперів або іншого майна, переданих їм з метою надання впливу на результати змагань, а також незаконне користування спортсменами послугами майнового характеру. Це стосується і незаконного отримання грошей, цінних паперів або іншого майна, а також незаконне користування послугами майнового характеру спортивними суддями, тренерами, керівниками команд та іншими учасниками або організаторами професійних спортивних змагань з метою впливу на результати цих змагань [42].

Футбол є не тільки найпопулярнішим у світі та в Україні видом спорту, а й одною з найбільш корумпованих сфер спорту поряд із професійним боксом, боротьбою, баскетболом та ін.

Не оминула ця хвороба і український футбол. Так, за повідомленнями інтернет-видань у 1995 році була зроблена спроба підкупити іспанського рефері Антоніо Лопеса Ньето, що мав судити матч між київським “Динамо” та грецькою командою “Панасі-найкос” [42].

Одним із відомих керівників міжнародного спорту Дік Паунд, що займав у 90-ті роки пост віце-президента МОК, надрукував великий доклад про проблеми олімпійського руху та особисто очолив боротьбу з корупцією у спорті. Однак, його швидко було переведено до іншої структури – по боротьбі з допінгом [42].

Можна зробити висновок словами українського науковця Г. Апанасенко, відомого фахівця в галузі медичної валеології, одного з принципових критиків деформацій спорту: “Сучасний олімпійський спорт, як і великий спорт загалом, стає небезпечним соціальним явищем: він калічить і тіло і душу тих, хто доторкається до нього. Якщо тенденції розвитку великого спорту не зміняться, якщо комерціалізація життя і здоров’я спортсменів буде зберігатися, спорт у тому вигляді, в якому він сьогодні існує, увійде (і вже входить) у суворе протиріччя з морально-етичними нормами цивілізованого суспільства” [29]. Автор пропонує декілька варіантів розвитку спорту. Варіант перший: забезпечення чистоти Олімпійських ігор, яка несумісна з професіоналізмом і торгашеством. Варіант другий: все залишається, як є: спортсмени зловживають допінгами, культивують екстремальні види спорту, ризикують своїм життям і здоров’ям для потіхи любителів гострих відчуттів [29].

На жаль, це питання залишається відкритим і не вирішеним як у науковій полеміці, так і в сфері прийняття політико-управлінських рішень.

Поряд з цими негативними проявами у розвитку сучасного спорту можна вважати й ті протиріччя, які розвиваються під впливом постсоціалістичних змін в українському суспільстві.

Перехід України від адміністративної, централізованої до змішаної інституціональної моделі організації та розвитку спорту відображає світову тенденцію розвитку спорту, проте цей перехід супроводжується не тільки появою нових форм організації соціальних відносин у сфері спорту, а й розвитком значних проблем, деформацій та дисфункцій. Зосередимося на декількох проблемах сучасного етапу розвитку інституту спорту в Україні.

Насамперед існує проблема *значного зменшення державного фінансування* системи фізичного виховання та спорту як наслідку економічного колапсу перших років незалежності країни.

Унаслідок цього система олімпійського, дитячо-юнацького, шкільного, студентського, виробничого спорту втратила матеріально-економічну підтримку та увійшла в стан дезорганізації і згорання, значного погіршення показників функціонування. Рівень державної фінансової підтримки системи спорту в Україні, незважаючи на її збільшення в останні декілька років, все ж залишається недостатнім порівняно з розвиненими країнами світу (див. табл. 1). Упродовж останнього п’ятиріччя на розвиток фізичної культури і спорту з Державного бюджету щорічно виділялось менше 0,5% його видаткової частини, що у кілька разів нижче середньоєвропейських показників (держбюджетна частина фінансування сфери становить 51–59 %) [44].

Розвиток комерційного сектору в сфері спортивних організацій, що активізувався в останні роки, призвів до формування ринкових відносин у системі спортивних послуг. Унаслідок цих процесів доступ населення до спортивно-оздоровчих практик значно обмежився необхідністю оплачувати можливість займатись спортом. Завдяки соціально-економічній диференціації, що посилилась в українському суспільстві у період постсоціалістичних трансформацій, це призвело до значного поглиблення нерівності у доступі до спорту та зумовило *падіння спортивної активності* населення.

Таблиця 1

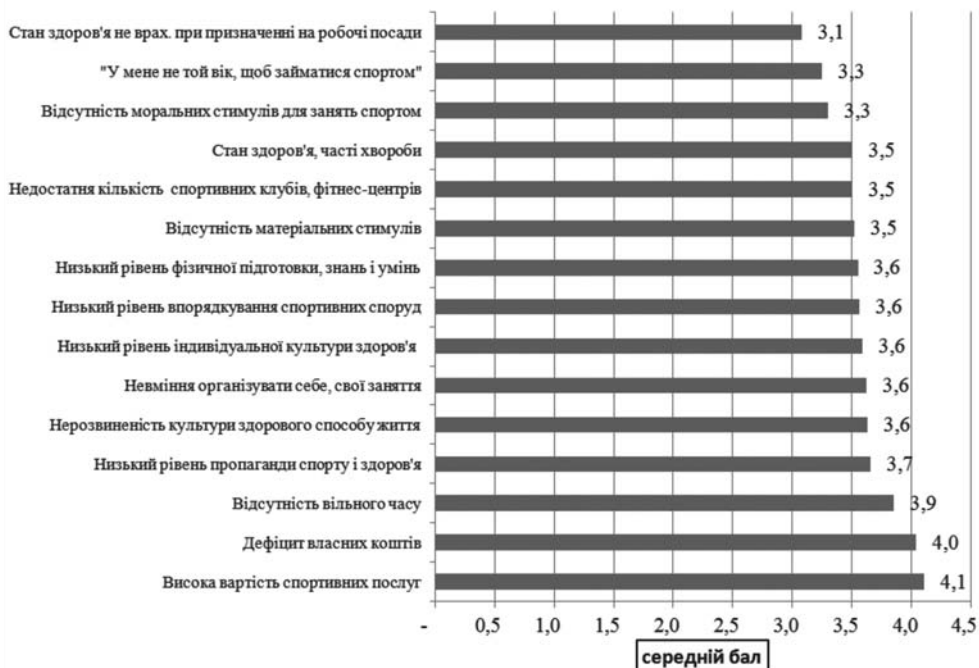
Фінансування галузі фізичного виховання і спорту в розвинених країнах світу та Україні								
	Фінляндія	Канада	Японія	Австралія	Англія	Німеччина	Росія	Україна
Обсяги фінансування на 1 особу в рік, грн.	731,5	579,6	380,6	374,5	315,2	261	46,9	26,45

Так, за результатами національного моніторингу Інституту соціології НАН України в 2008 році 14 % респондентів упродовж останніх 7 днів займались ранковою гімнастикою, 6% займались бігом, оздоровчими прогулянками, 4% відвідували спортзал, басейн, займались спортом на спортмайданчиках [45].

За результатами національного опитування населення України, що було проведено в 2008 році ТОВ "Research & Branding Group" на замовлення Всеукраїнського Центру фізичного здоров'я населення "Спорт для всіх", тільки 12 % респондентів зазначили, що вони регулярно займаються спортом [46].

Головною причиною спортивної пасивності респонденти вважають високу вартість спортивних послуг, відсутність коштів на їх оплату, відсутність вільного часу (як результат перевантаженості професійними та побутовими справами) (див. діаграму 1).

Діаграма 1
Причини пасивного ставлення населення України до спортивних занять
 Оцінка за 5-бальною шкалою, де "5" - максимальний бал
 (Результати національного опитування 2008 р, n=1207)

Недостатній рівень фізичної активності є однією з причин поширення неінфекційних захворювань та зростання рівня смертності серед населення. Абсолютним лідером серед захворювань є серцево-судинні патології, що становлять більше 60% причин смертності в Україні. За період 1990–2007 років в Україні було зареєстровано збільшення серцево-судинних захворювань у 2 рази [47]. У зв'язку з цим, дуже актуальними є підвищення рівня та якості життя людей, покращення медичного обслуговування, залучення населення до здорового та активного способу життя. Підвищення рівня фізичної активності, подолання шкідливих звичок та оптимізація раціону харчування, як зазначається в документі ВООЗ “Глобальна стратегія по харчуванню, фізичній активності та здоров'ю”, є провідними чинниками покращення показників здоров'я людей в сучасних умовах [48].

Ще однією проблемою розвитку сучасного інституту спорту України є зловживання з боку представників бюрократичної його системи службовим положенням, поширення корупційних практик в його системі. Системний контекст цих явищ в Україні та світі є очевидним. Спорт специфічно модифікує, адаптує протиправні практики в своєму інституціональному середовищі. Однак, ця проблема недостатньо вивчена та висвітлена в нашій науковій літературі і потребує окремих досліджень і публікацій.

Отже, деформації в розвитку спорту як інституту сучасного суспільства в тій або іншій формі спостерігаються у всіх країнах світу, проте в кожній з них вони мають свою специфіку, особливості проявів. В Україні такі деформації відображають значною мірою кризу в розвитку системи спорту та фізичного виховання, що пов'язана з переходом суспільства до нової форми соціальної організації та соціального розвитку.

Поряд із цим, вкрай необхідним є *збільшення підтримки розвитку масового спорту та фізичного виховання дітей і молоді з боку держави*. Для формування стійкої мотивації у дітей та дорослих до регулярних та оздоровчих спортивних занять рухової активності вкрай потрібні нові підходи та практики організації процесу фізичного виховання і пропаганди здорового способу життя засобами ЗМІ.

Важливим засобом подолання деформацій в розвитку сучасного спорту є *вдосконалення нормативно-правових механізмів* впливу на ці процеси. Треба зауважити, що такі шляхи вирішення проблем сучасного спорту не можуть обмежуватись національними механізмами. В цьому потрібні зусилля фахівців на міжнародному рівні діяльності та співпраці.

Отже, перед сучасним суспільством стоять завдання щодо усвідомлення тих деструктивних впливів та наслідків для фізичного, психічного, соціального і духовного здоров'я людей, що несуть у собі деформації та неперспективні напрями розвитку спорту. Їх подолання вкрай необхідне тому, що вони певною мірою обмежують та дискредитують гуманітарні цінності фізичної і спортивної культури.

-
1. Международная Хартия физического воспитания и спорта // Наука в олимпийском спорте. – 2001. – № 3. – С. 102–106.
  2. Eitzen D. S. Fair and Foul: Beyond the Myths and Paradoxes of Sport / D. S. Eitzen. – 2nd edition. – Lanham and New York: Rowman and Littlefield, 2003. – 187 p.

3. Закон України "Про фізичну культуру і спорт". Верховна Рада України; Закон від 24.12.1993 № 3808-XII [Електронний ресурс]: Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу до сайту: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3808-12>.
4. Драбкин Я. С. Социальные трансформации в Европе XX века / Я. С. Драбкин. – М., 2000. – С. 64–66.
5. Заславская Т. И. Современное российское общество. Социальный механизм трансформации / Т. И. Заславская. – М.: Дело, 2004. – 400 с.
6. Добренъков В. И. Российское общество: современное состояние и перспективы (от социологии кризиса к социологии надежды) [Електронний ресурс]: II Всероссийский социологический конгресс (Москва, 30 сентября – 2 октября 2003 г.). Пленарное заседание / В. И. Добренъков. – Режим доступу до сайту: <http://lib.socio.msu.ru/library?e=d-000-00---0kongress--00-0-0-0prompt-10---4-----0-0l--1-ru-50---20-help---00031-001-1-0windowsZz-1251-10&a=d&c=kongress&cl=CL1&d=HASH426c5b75d59fe87bf097fe.2>.
7. Головаха Е. И. Основные этапы и тенденции трансформации украинского общества: от перестройки до "оранжевой революции" / Е. И. Головаха, Н. В. Панина // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2006. – № 3. – С. 32–41.
8. Макеев С. А. Социальные институты: классические трактовки и современные подходы к изучению / С. А. Макеев // Проблеми розвитку соціологічної теорії. Трансформація соціальних інститутів та інституціональної структури суспільства. – К., 2003. – С. 16–22.
9. Гриценко А. А. Институциональная архитектура и социальная динамика в посткоммунистическом обществе / А. А. Гриценко // Посткоммунистические трансформации: векторы, направления, содержание. – Харків: Издательский центр Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина, 2004. – С. 132–150.
10. Edwards H. The Sociology of Sport / H. Edwards. – Homewood (Ill.): Dorsey Press, 1973 – 316 p.
11. Stevenson C. Sport as Contemporary Social Phenomenon: A Functional Explanation / S. Stevenson // International Journal of Physical Education. – 1974. – № 11. – P. 8–14.
12. Lapchik R. Broken Promises: Racism in American Sports / R. Lapchik. – New York: St. Martin's-Marek, 1984. – 136 p.
13. Ingham A. Professional Sports and Community: A Review and Exegesis / A. Ingham J. Howell, T. Schilperoot // Exercise and Sport Science reviews. – 1987. – № 15. – P. 427–465.
14. Woods R. B. Social Issues in sport / R. B. Woods. – Tampa: University of South Florida, 2007. – 384 p.
15. Жемильки А. Скептический взгляд на спорт / А. Жемильки // Спорт и образ жизни. – М.: Физкультура и спорт, 1979. – С. 101–102.
16. Съэне Л. Спорт и его гуманизирующие или дегуманизирующие воздействия на человека / Л. Съэне // Спорт образ жизни. – М.: Физкультура и спорт, 1979. – С. 135.
17. Лубышева Л. И. Социология физической культуры и спорта / Л. И. Лубышева. – М.: Academia, 2004 – 240 с.
18. Визитей Н. Н. Социология спорта / Н. Н. Визитей. – К.: Олимпийская литература, 2005. – 348 с.
19. Матвеев Л. П. Основы общей теории спорта и системы подготовки спортсменов / Л. П. Матвеев. – К.: Олимпийская литература, 1999. – 320 с.
20. Гуськов С. И. О современных тенденциях развития профессионального спорта в США / С. И. Гуськов // Теор. и практика физ. культ. – 1993. – № 7. – С. 39 – 44.
21. Апанасенко Г. "Спорт для всех и новая феноменология здоровья" / Г. Апанасенко // Наука в олимпийском спорте. – 2000. – С. 36–40.
22. Лукашук В. И. Допинг в спорте / В. И. Лукашук // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: Зб. наук. праць у 2 т. – Харків, 2006. – Т. 2. – С. 315–319.

23. Цимбалюк Н. М. Спорт і культура насильства / Н. М. Цимбалюк // *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: Збірник наукових праць у 2-х т.* – Харків, 2006. – Т. 2. – С. 320–223.
24. Кириленко О. М. Ризики для здоров'я в сфері спорту як об'єкт соціального управління / О. М. Кириленко // *Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління.* – Донецьк, 2009. – С. 312–320.
25. Стернин Ю. И. Особенности состояния иммунной системы при спортивной деятельности / Ю. И. Стернин, Г. Ю. Кнорринг // [Электронный ресурс]: *Лечащий врач. Медицинский научно-практический журнал.* – Режим доступа до журналу: <http://www.lvrach.ru/doctor/2008/08/5619328/>.
26. Ложкин Г. В. Психологический анализ феномена профессиональной деформации личности в спорте / Г. В. Ложкин, Е. В. Терешина // *Наука в олимпийском спорте.* – Спец. выпуск, К.: ГНИИФК и С. – 2000. – С. 22–27.
27. Платонов В. Н. Допинг и эргогенные средства в спорте / В. Н. Платонов. – К., 2003. – 576 с.
28. История Олимпийского допинга, или таблетки от честности [Электронный ресурс]: Федерация стрельбы Украины. – Режим доступа до сайту: http://www.shooting-ua.com/books/book_18.htm.
29. Апанасенко Г. Л. Олимпийский спорт: расцвет или кризис? / Г. Л. Апанасенко. [Электронный ресурс]: медицинская газета “Здоровье Украины”. – 2008. – июнь. – № 73. – Режим доступа до газети: <http://health-ua.com/articles/241.html>.
30. Всемирный Антидопинговый Кодекс. Всемирное Антидопинговое Агентство. 2009 [Электронный ресурс]: Национальная антидопинговая организация “РУСАДА”. – Режим доступа до сайту: <http://www.rusada.ru/sportsman/documents/wac>.
31. Международная Конвенция о борьбе с допингом в спорте (Париж, 19 октября 2005 г.) [Электронный ресурс]: Национальная антидопинговая организация “РУСАДА”. – Режим доступа до сайту: <http://www.rusada.ru/sportsman/documents/mc>.
32. Goldstein J. H. Sports Violence / J. H. Goldstein. – New York: Springer-Verlag, 1983. – 223 p.
33. Футбольні хулігани. Частина I [Электронный ресурс]: Ультрас “Динамо Київ”. – Режим доступа до сайту: <http://white-blue.kiev.ua/articles/52.htm>.
34. Эйзельская трагедия [Электронный ресурс]: Википедия. – Режим доступа до сайту: http://ru.wikipedia.org/wiki/Эйзельская_трагедия.
35. Трагедия на Хиллсборо [Электронный ресурс]: Википедия. – Режим доступа до сайту: http://ru.wikipedia.org/wiki/Трагедия_на_Хиллсборо.
36. Наливайко О. Розваги футбольних хуліганів / О. Наливайко. [Электронный ресурс]: *Новий Погляд.* – Режим доступа до сайту: 06.06.2008 <http://portal.lviv.ua/pohljad/2008/06/06/103518.html>.
37. Футбольні хулігани. Частина I [Электронный ресурс]: УЛЬТРАС “ДИНАМО – КИЇВ”. – Режим доступа до сайту: <http://white-blue.kiev.ua/articles/52.htm>.
38. Ванжа С. Батьки проти слогану: “Футбол без пива - не футбол” / С. Ванжа. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://turnir.com.ua/futbol/06082009ukrainski_batki_prot_i_sloganu_futbol_bez.
39. Владимир Кличко. Креативный обзор: 22 января 2008 [Электронный ресурс]. – Режим доступа до сайту: <http://ua.adme.ru/kreativnyjobzor/vladimir-klichko-vitalij-tvoi-bliny-prosto-uzhasny-17413/>.
40. Андрей Шевченко. Креативный обзор: 10 января 2008 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ua.adme.ru/kreativnyjobzor/kreativnyj-obzor-andrej-shevchenko-s-10-dyujmami-mezhdu-nogami-17391/>.
41. Левенштейн И. Футбол без пива / И. Левенштейн. [Электронный ресурс]: Первый пор-

- тал о маркетинге и рекламе” Reklamaster.com”. – Режим доступу до сайту: http://www.reklamaster.com/articles/show/mark_articles/year/2009/id/17818/index.html.
42. Доспехов А. Спорт низших достижений. Коррупция в спорте / А. Доспехов. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.compromat.ru/page_12126.htm.
  43. Захворюваність населення [Електронний ресурс]: Держкомстат України, 1998-2010. – Режим доступу до сайту: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/oz_rik/oz_u/zahvor_06_u.htm
  44. Прутська О. О. Фінансово-економічна діяльність у сфері фізичної культури та спорту України / О. О. Прутська, А. І. Литвак. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: <http://intkonf.org/den-prutska-oo-litvak-ai-finansovo-ekonomichna-diyalnist-u-sferi-fizichnoyi-kulturi-ta-sportu-ukrayini/>.
  45. Українське суспільство 1992–2008: соціологічний моніторинг. – К. Інститут соціології НАН України, 2008. – 85 с.
  46. Звіт за результатами соціологічного дослідження на тему: “Моніторинг рівня залучення населення до спорту для всіх” [Електронний ресурс]: Сайт Всеукраїнського центру фізичного здоров’я населення “Спорт для всіх” – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу до сайту: <http://www.sportforall.gov.ua/articles.php?archive=0&cat=29> – Назва з екрана.
  47. Демографічна ситуація в Україні у 2008 році. Експрес-випуск. [Електронний ресурс]: Офіційний сайт Державний Комітету статистики України. – Режим доступу до сайту: www.ukrstat.gov.ua.
  48. Глобальная стратегия по питанию, физической активности и здоровью. Всемирная организация здравоохранения. – Женева, 2004. – 18 с.
  49. Кириленко О. М. Соціологічний аналіз спортивної активності населення України / О. М. Кириленко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2007. – № 3. – С.169–187.
  50. Міжгалузєва комплексна програма “Здоров’я нації” на 2002–2011 роки [Електронний ресурс]: – Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу до сайту: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=5&nreg=14-2002-%EF>.

ДЕФОРМАЦИИ В РАЗВИТИИ СОЦИАЛЬНОГО ИНСТИТУТА СПОРТА В УКРАИНЕ: ПРОБЛЕМЫ ВЫХОДА ИЗ КРИЗИСА ПЕРЕХОДНОГО ПЕРИОДА

О. М. Кириленко

*Национальный университет имени Тараса Шевченка,
ул. Владимирская 60, Киев, 01033, Украина,
olesya_kirilenko@mail.ru*

Институциональное развитие спорта в Украине демонстрирует ряд противоречий и деформаций, которые, с одной стороны, являются результатом влияния международного спортивного движения, а с другой, проявлением кризисного характера постсоветских трансформаций. В статье рассмотрены острые проблемы современного спорта: абсолютизация ценности высоких спортивных достижений; риск, угрожающий здоровью спортсменов высокого класса; проблема использования допинга; агрессивность и коррупция.

Ключевые слова: спортивная культура, социальный институт спорта, физическое воспитание, спорт высших достижений, массовый спорт, деформации в развитии

спорта, допинг в спорте, агрессивность в спорте, коррупция в спорте, неравенство в доступе к спортивно-оздоровительным занятиям и услугам.

STRAIN IN DEVELOPMENT OF THE SOCIAL INSTITUTE OF SPORTS IN UKRAINE: PROBLEMS OF OVERCOMING THE CRISIS IN TRANSITION

O. M. Kirilenko

*Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Volodymyrs`ka str: 60, Kyiv, 01033, Ukraine,
olesya_kirilenko@mail.ru*

Institutional development of sport in Ukraine demonstrates a number of contradictions and strains, which are the result of both the influence of the international sports movement and the crisis nature of the post-Soviet transformation. The article deals with thorny issues of modern sport as absolutisation of the importance of high achievements in sports, health risks of high class athletes, the problem of the use of doping, aggression and corruption. In addition, deformation of Ukrainian sports includes reducing athletic activity of the population, the growing disparities in access to sports and health services, which is a negative factor for the health of the population.

Key words: sports culture, the social institution of sport, physical education, sports of higher achievements, mass sports, the strain in the development of sports doping in sport, aggression in sport, sport corruption, unequal access to sports and recreational activities and services.

*Стаття надіслана до редколегії 22.04.2010
Прийнята до друку 26.06.2010*